

WKO, MTO & HTO in de Glastuinbouw

Kansen met uitdagingen

27 februari 2023

Bas Godschalk

- Functie:
  - Business developer HTO en buitenland bij IF Technology (15 jaar)
- Activiteiten:
  - Visie en strategie IF Technology
  - Projectleiding van idee tot ontwerp, realisatie en exploitatie
  - WKO en HTO projecten, in NL en daarbuiten.
- B.godschalk@iftechnology.nl // +31 6 3088 7473

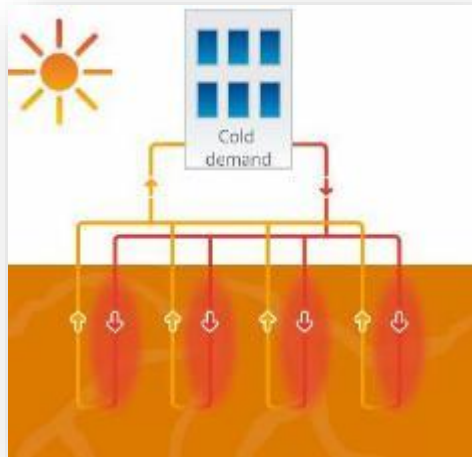
IF Technology

- Advies- en ingenieursbureau voor bodemenergie, geothermie en warmteopslag
- Ruim 30 jaar ervaring in duurzame warmte en koude
- >3,000 projecten
- ~ 80 werknemers: (hydro)geologen, brontechnologie, werktuigbouwkundigen, energiespecialisten
- Arnhem
- www.iftechnology.nl | www.iftechnology.com

Bodemenergie

Bodemenergie, geothermie en aquathermie

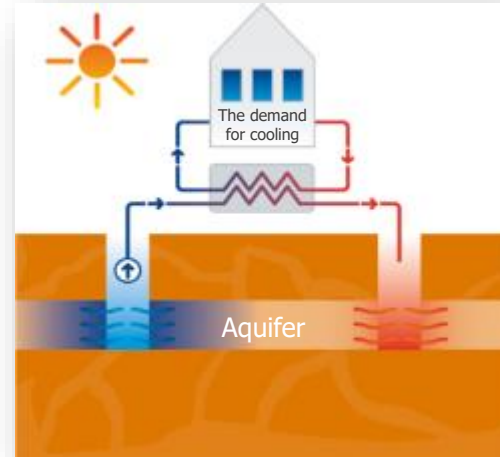

Gesloten lussen

Gesloten bodemlussen

Diepte tot 150 m

Huizen, kleine kantoren

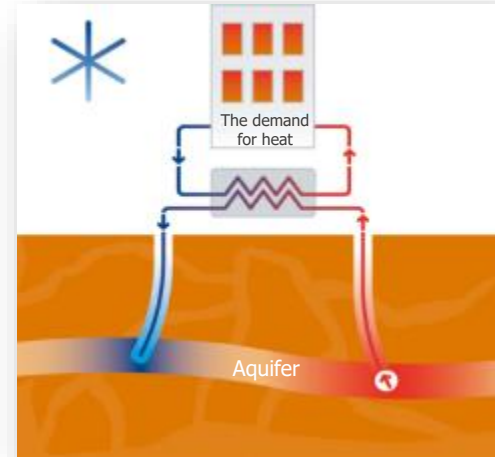

WKO

Open bronnen, aquifers

Diepte tot 300 m

Kantoren, winkelcentra,
datacenters, woonwijken

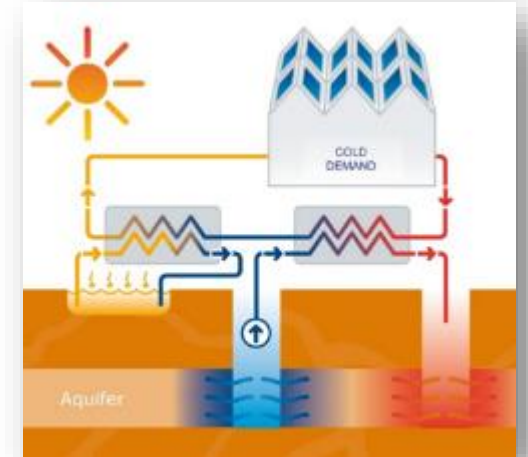

Geothermie

Geothermie putten

Diepte 2-3 km, max 5 km

Warmtelevering of
electriciteitsproductie

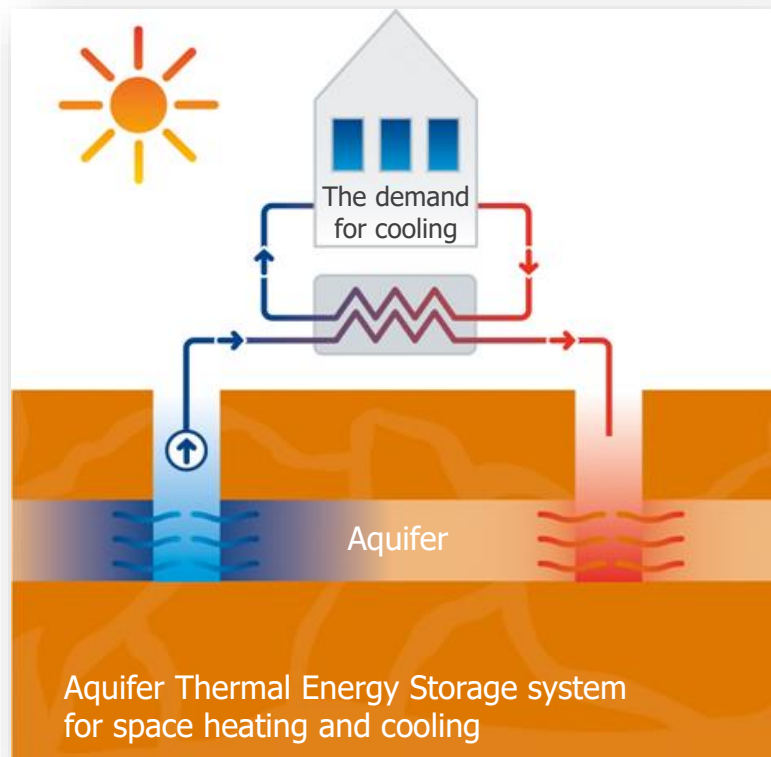
Aquathermie

Oppervlakte water,
rivieren, meren

Inlet en outlet

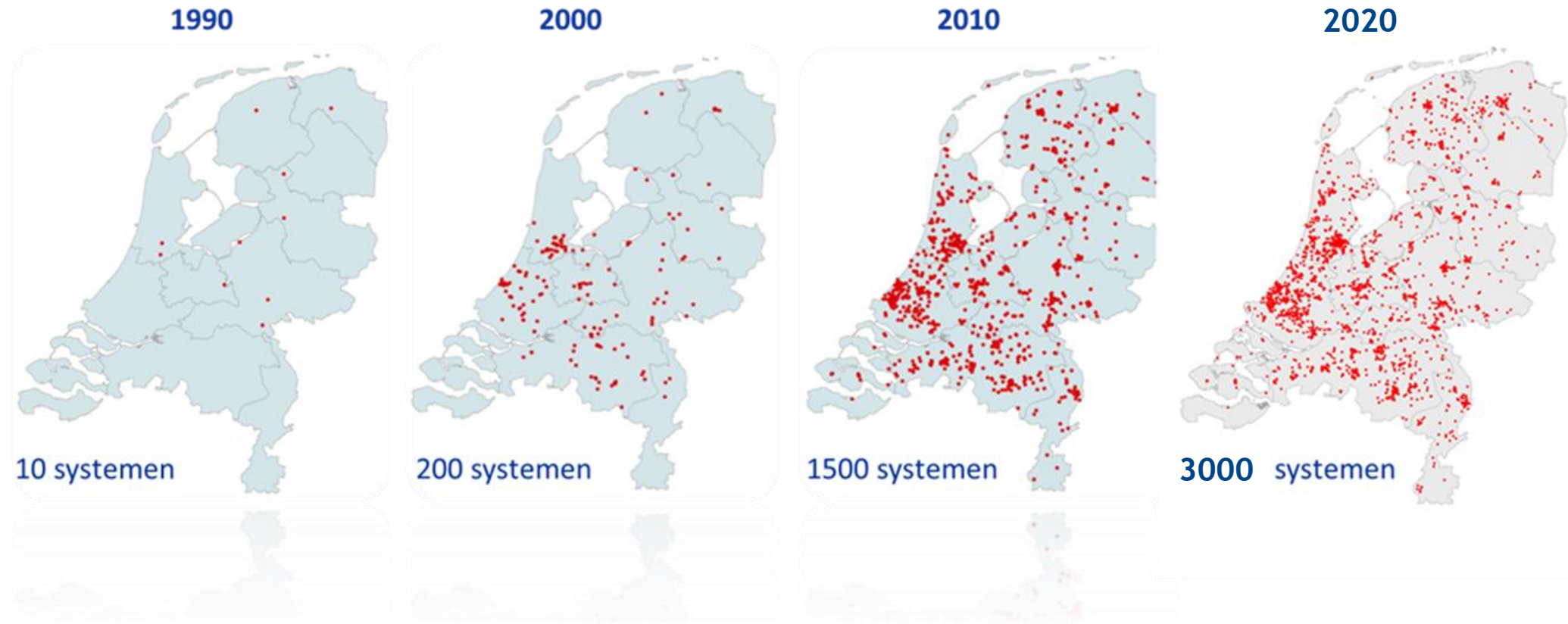
Warmte en koude, vaak in
combi met WKO

Warmte koude opslag (WKO)

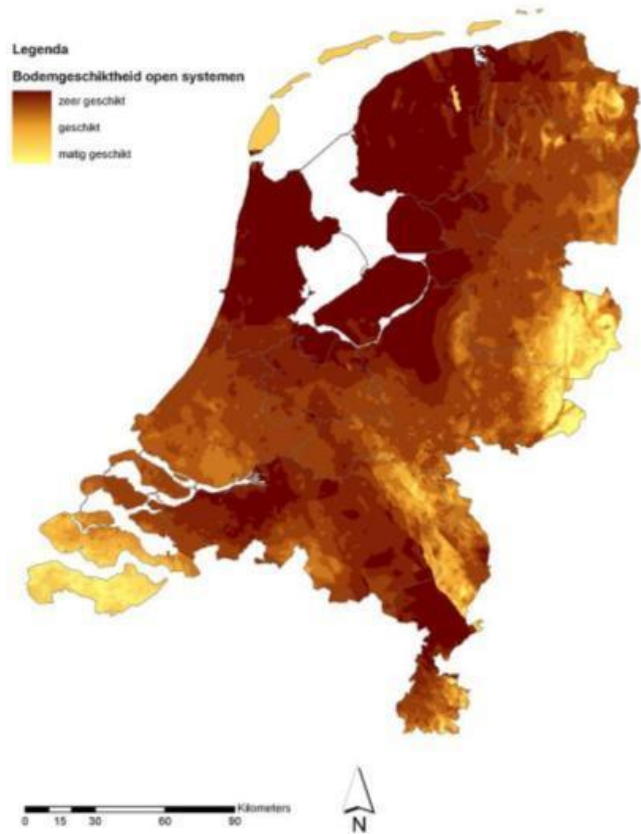

- Seizoensopslag van warmte en koude
- Koude bron (range 5-10 °C)
- Warme bron (range 13-17 °C)
- Diepte 40 to 250 m
- Flow rates 25 - 250 m³/h per doublet
- Energie en CO₂ besparing up to 80%

Al ruim 30 jaar WKO in Nederland

Waarom is WKO in Nederland een succes?

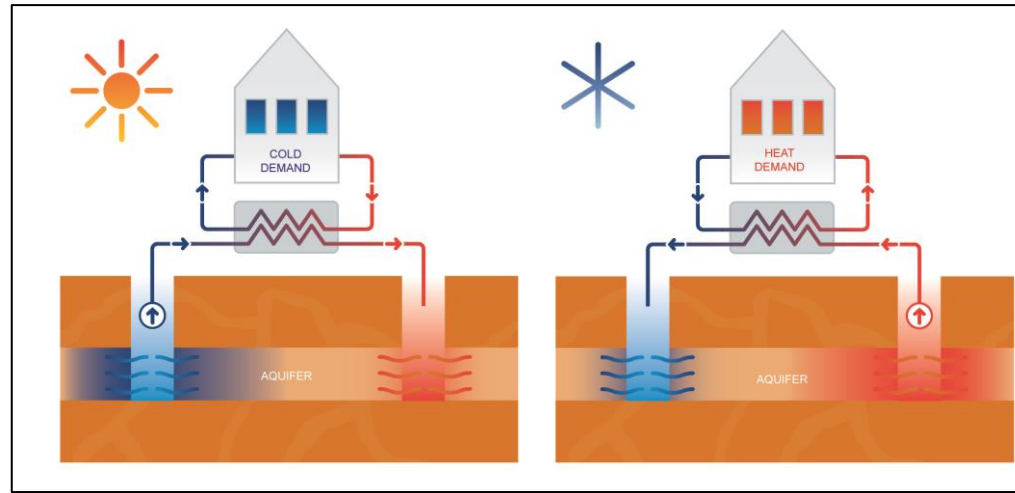

Enkele referentie projecten in de glastuinbouw

Project	Location
Hederakwekerij Van den Berg & Zn.	Luttelgeest
Geothermie Potplantenkwekerij Sjaloom	Waddinxveen
Geothermie Kwekerij De Wieringermeer (Agriport A7)	Middenmeer
Geothermie Harting-Vollebregt	De Lier
Wooning Orchideeën	Bleiswijk
Freesiakwekerij Mol-Meissen	Nibbixwoud
Havenaar Amaryllis	Berkel en Rodenrijs
Kwekerij Martinique B.V.	's-Gravenzande
Rozenkwekerij De Groot	Luttelgeest
Red Star Trading	De Lier
Kwekerij Piet Vijverberg	Monster
Kwekerij A.G. Boers	's-Gravenzande
Duijn Orchids B.V.	Maasdijk
Kwekerij Lookhoorn	Bleiswijk
Kwekerij Bernard B.V.	Luttelgeest
Van Veen Alstroemeria	Schipluiden
Greenpack	Maasdijk
Kwekerij Concorde	Honselersdijk
Rozenkwekerij Kwintsheuvel	Kwintheul

Van WKO naar MTO

Temperatuurniveau opgeslagen warmte:

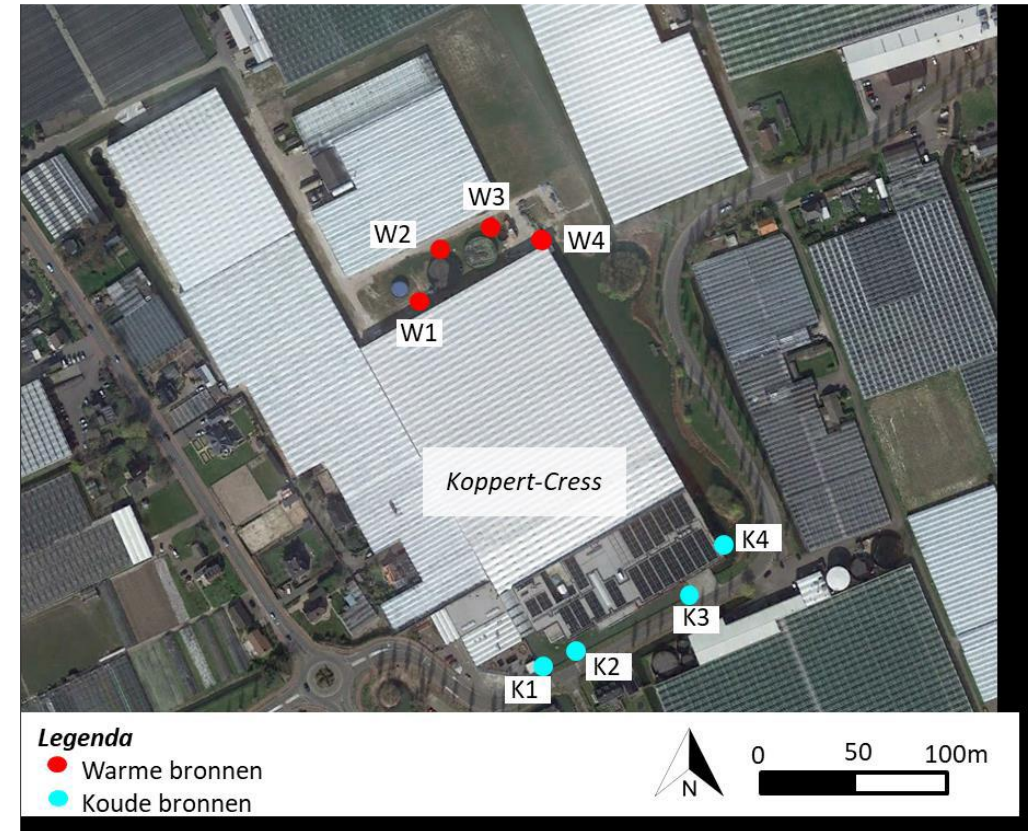
- 15-30 °C WKO (Lage temp. opslag) > 99%
- 30-60 °C MTO (Middelhoge temp. opslag) < 1%
- 60-90 °C HTO (Hoge temp. opslag) 2

MTO NIOO in Wageningen

MTO Koppert Cress

- Sinds 2012 WKO systeem met 4 koude en 4 warme bronnen
- Diepte bronfilters: 55 - 75 & 135 - 160 m-mv
- Vanaf 2015 toestemming om tot maximaal 45 °C op te slaan
- Bodemenergiesysteem voor verwarming en koeling van kassen en de verwerkingsruimten
- Warmtebronnen is condensorwarmte en restwarmte van de watergekoelde LED lampen

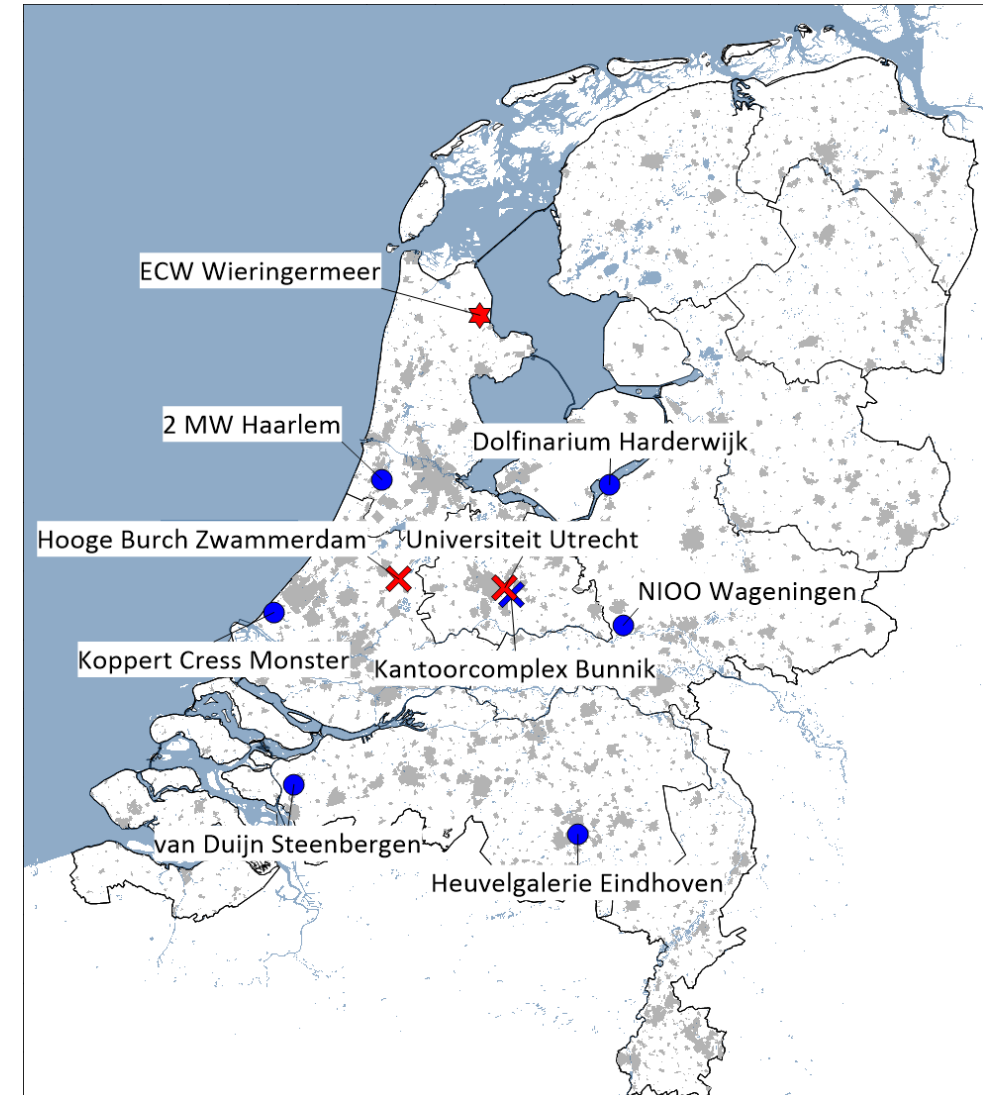

Ondergrondse warmteopslag is geen nieuwe techniek!

Welke projecten zijn er gemaakt?

Projecten in Nederland met middelhoge en hoge temperatuur warmteopslag (>25 °C)

project	opleverdatum	gemiddelde opslagtemperatuur [°C]	warmteopslag [MWh _t]	warmtelevering prognose [MWh _t]
Kantoorcomplex, Bunnik	1985	25-30	370 (?)	172 (?)
Universiteit Utrecht	1991-1997	90	6.000	3.520
Heuvelgalerie Eindhoven	1992	32	3.300	1.600
Dolfinarium Harderwijk	1997	40	7.650	4.600
Hooge Burch Zwammerdam	1998-2003	88	2.250	1.100
2 MW, Haarlem	2002	43 (2008)	1.650	1.155
NIOO, Wageningen	2011	45	1.280	580
Koppert Cress	2015	45		
ECW Energy, Middenmeer	2021	85	28.000	20.000

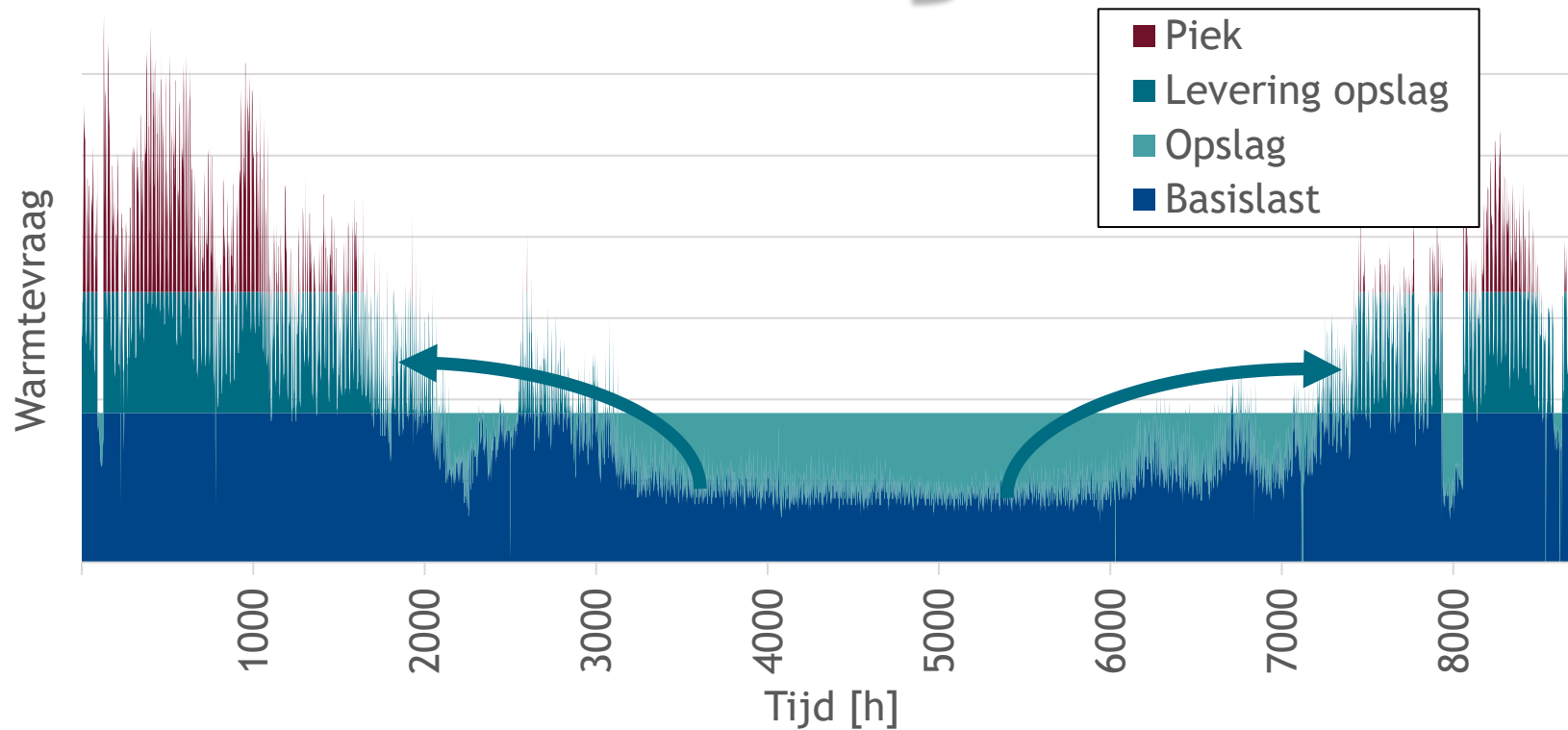

HTO: tussen WKO en Geothermie

Waarom HTO/MTO?

Zomer: Warmte overschot
Winter: Warmte tekort

Oplossing: Opslag

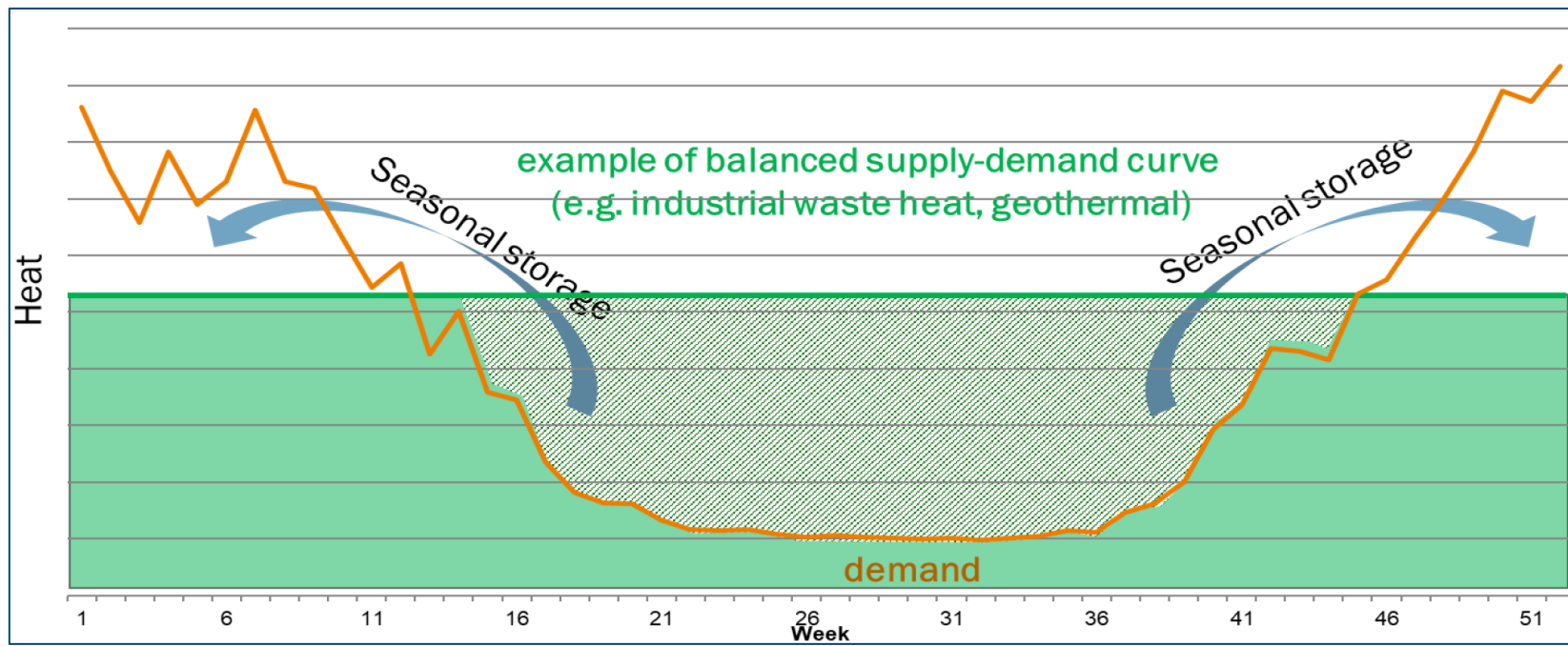

Waarom Warmteopslag? “De Badkuip”

Opslag bij Geothermie:

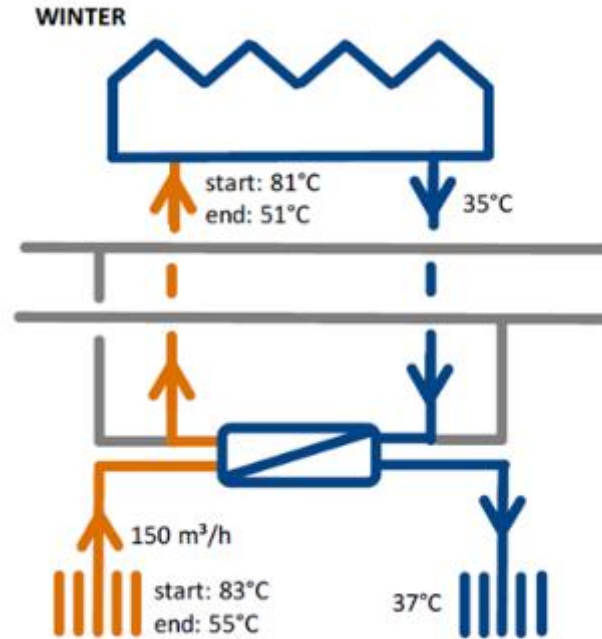
- Jaarlijkse productie neemt toe door opslag
- Stabiele geothermie operatie → verlaging kosten en risico's voor ESP

Warmtebronnen en warmtegebruikers

Warmtebronnen

- Geothermie
- Zonthermie
- Restwarmte (datacenters of industrie)
- Afvalverbranding of biomassa
- WKK
- Warmte uit de kas
- Power to heat (balancerend elektriciteitsnet)
- H₂-productie

Warmtegebruikers

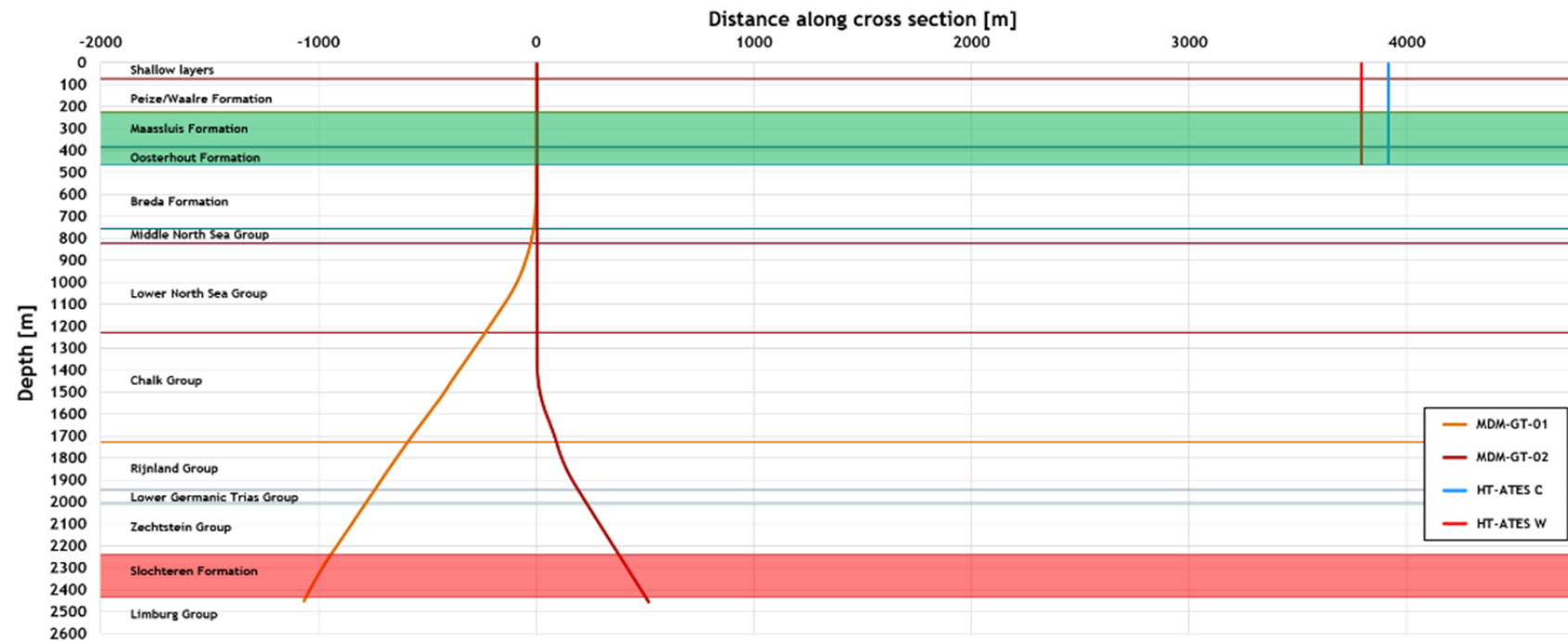
- Glastuinbouw
- Warmtenetten
- Grote gebouwen
- Industrie

HTO-project ECW in Middenmeer

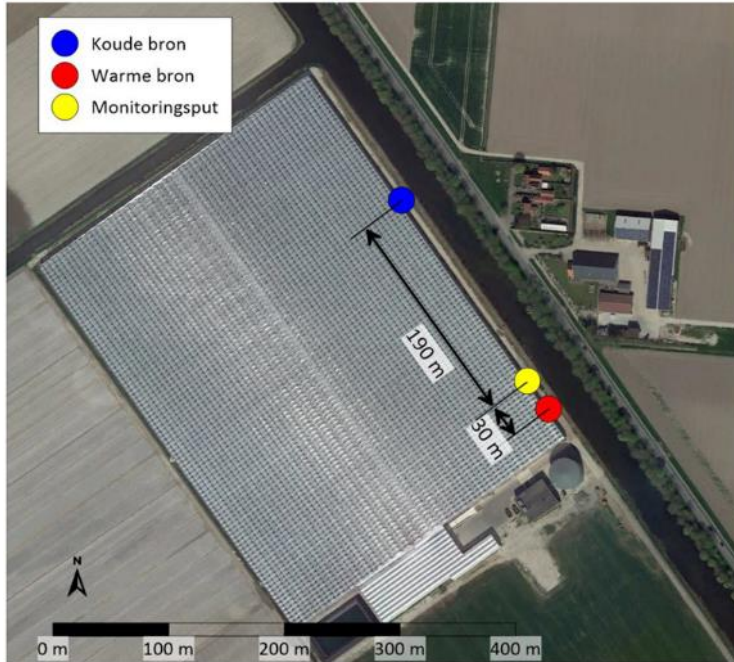
HTO bij ECW Energy in Middenmeer

**Aardwarmte
2400 m diep**

**HT-Opslag
380 m diep**

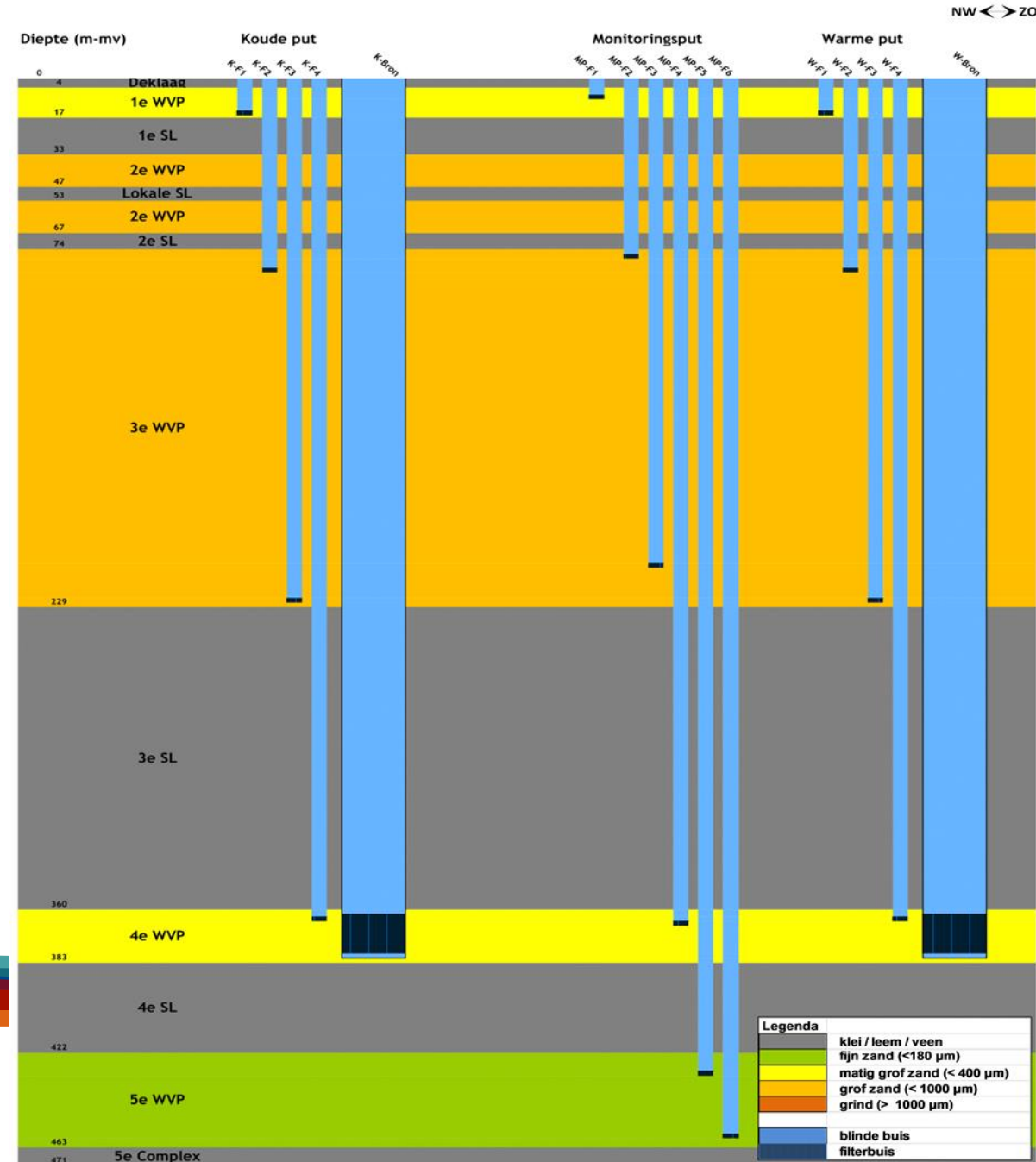

HTO ECW

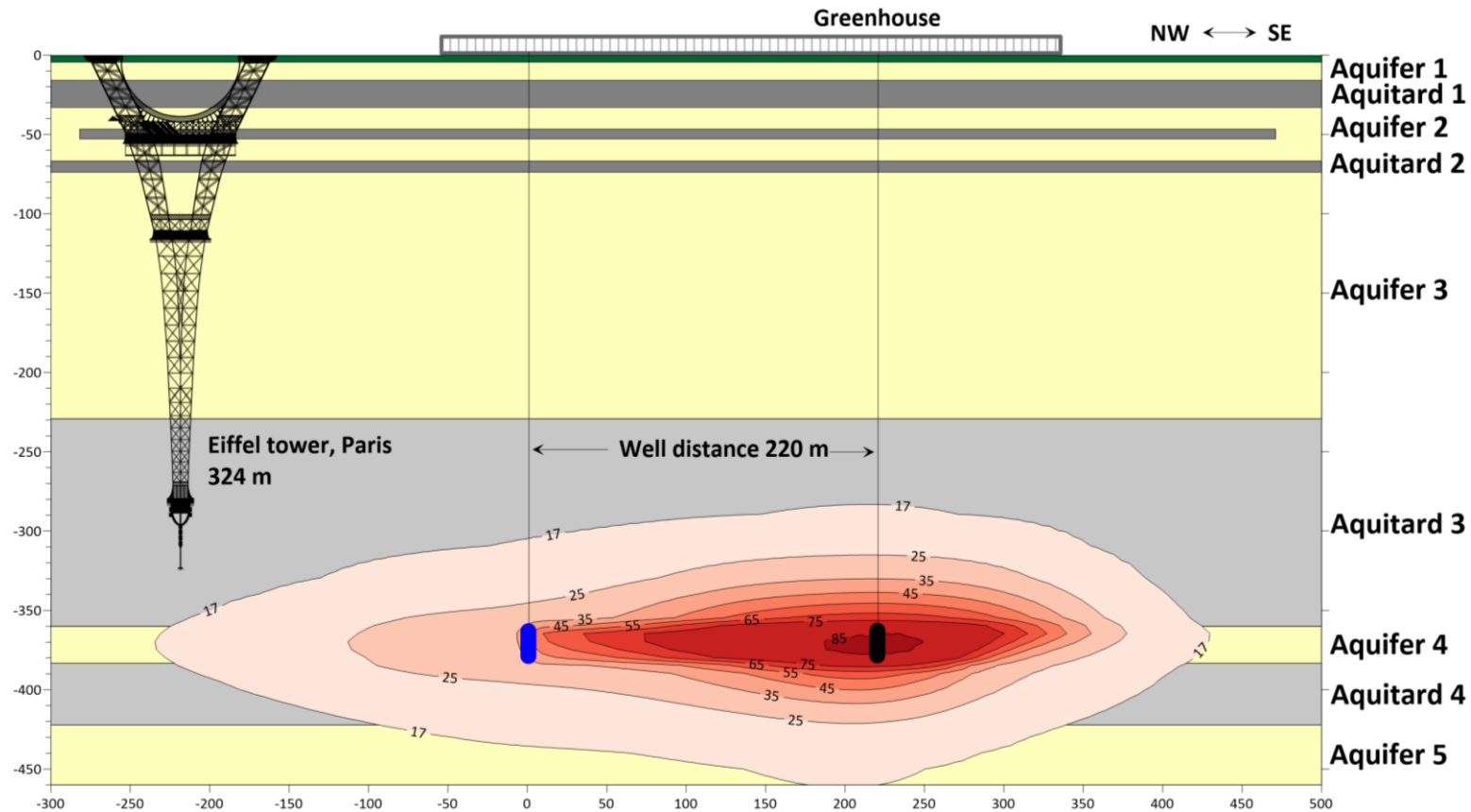

Parameters	10 MW	Winter	Zomer
Grondwater verplaatsing	[m ³ /seizoen]	600,000	700,000
Flow rate (design)	[m ³ /h]	150	150
Injectie Temperatuur	[°C]	35	85
Capaciteit	[MW]	2 - 8	10
Energie opslag	[MWht/yr]	20,000	28,000

HTO ECW - Filterstelling bronnen en peilbuizen

Hoge Temperatuur Opslag ECW, Middenmeer

HTO bij ECW Energy in Middenmeer

Boorwagen

Composiet put, met glasvezel DTS kabel

HT-bron met peilbuizen

Warmteopslagtechnieken

Met name ATES-MTO, ATES-HTO en PTES lijken interessant voor grootschalige en langdurige warmteopslag in Nederland

(Overige technieken vallen af vanwege beperkte opschaalbaarheid en/of hoge specifieke kosten)

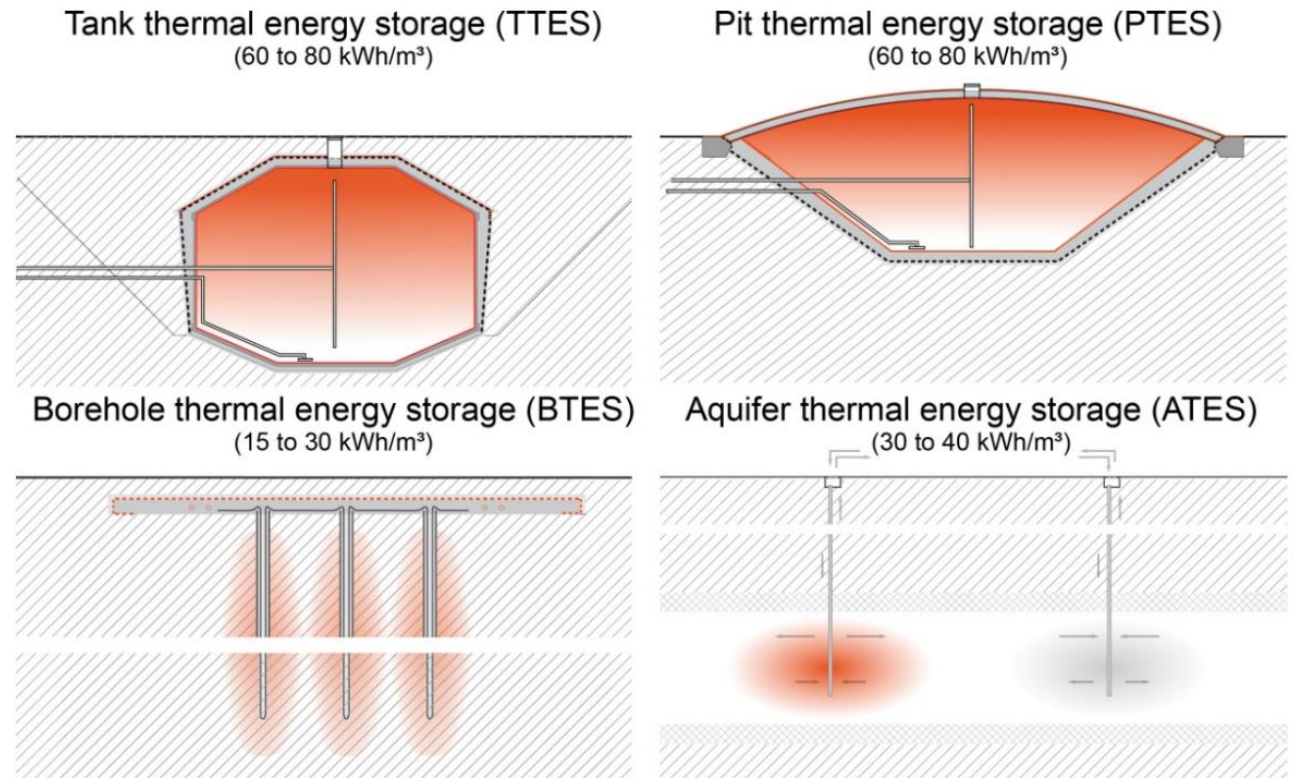
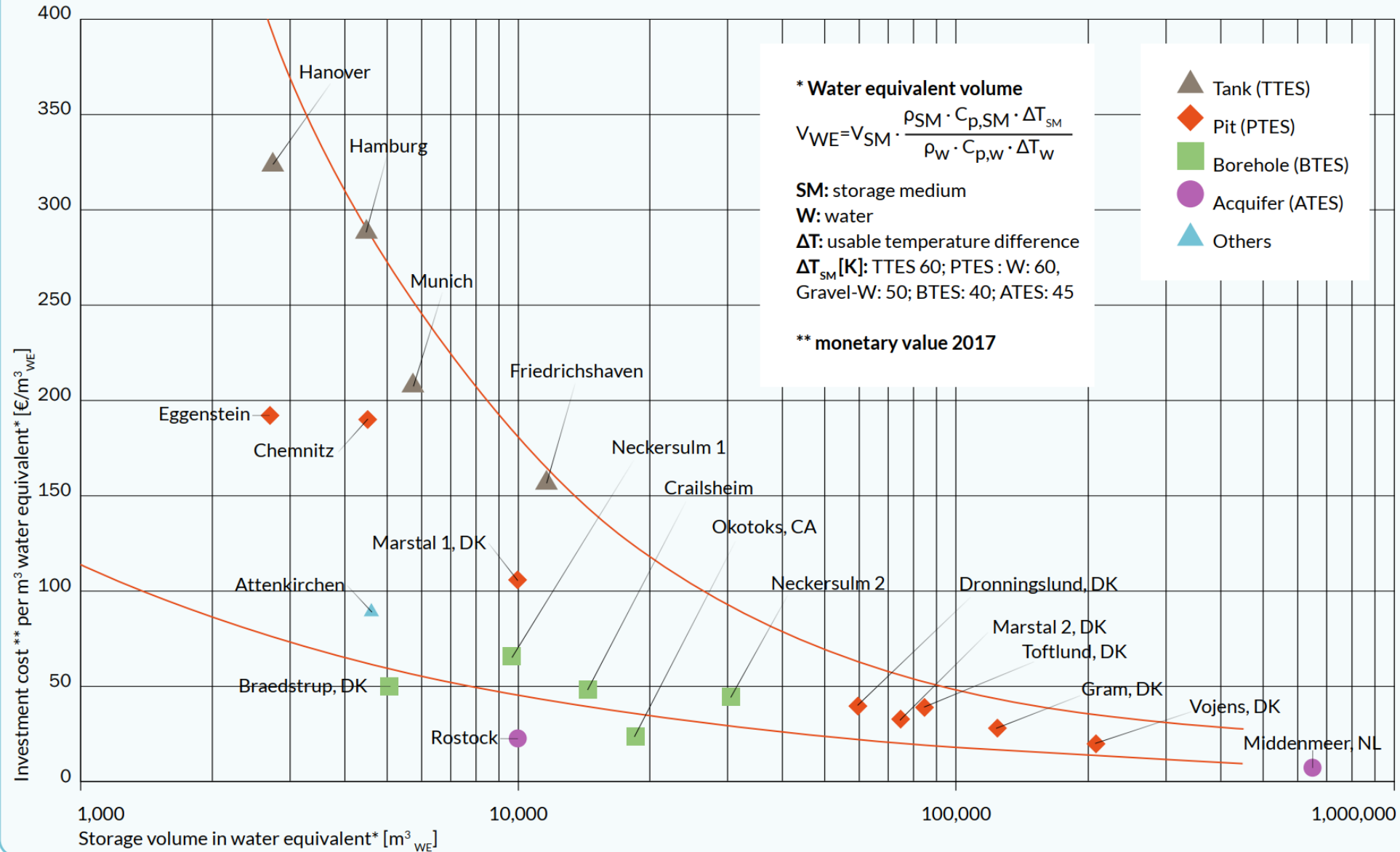

Figure 4: The four sensible seasonal storage technologies (source: Solites)

Bron: IEA SHC Task 45, Seasonal Thermal Energy Storage, juni 2015

Kosten wärmteopslag

Lessons Learned & Uitdagingen

Waarom is de ondergrond relevant?

De ondergrondse potentie voor HTO wordt bepaald door:

• Broncapaciteit	Dikte, doorlatendheid van opslagpakket	Aantal bronnen	→ CAPEX
• Terugwinrendement	Dikte, doorlatendheid, kleilagen	Terugwinrendement	→ OPEX

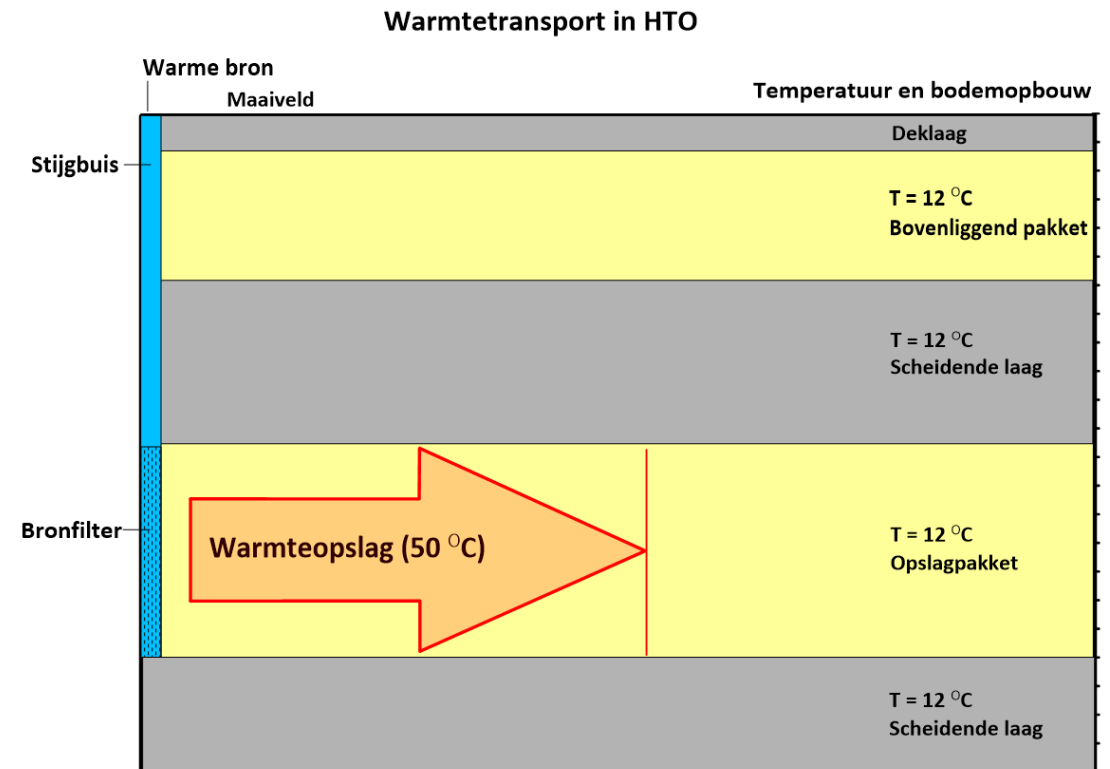
Deze factoren zijn sterk afhankelijk van de eigenschappen van de ondergrond

En hebben op hun beurt invloed op de business-case:

Lessons Learned

Ondergrond:

- Afsluitende kleilaag boven de warmteopslag is essentieel voor succes. Afwezigheid is showstopper.
- Proefboring heeft grote waarde:
  - Nauwkeurig beeld van ondergrondse potentie en risico's
  - Input voor robuust ontwerp HTO-bronnen
  - Kosten-effectieve mitigatie van risico's

Lessons Learned

Inpassing HTO in warmtesysteem:

- 'Bigger is Better'
- 'How low can you go?'
- HTO inzetten als basislast
- Lage prijs van opgeslagen warmte

Grotere opslagvolumes → Hogere rendementen

Lage afkaptemperatuur

Mag HTO de basis warmtevraag gaan invullen?

Gratis / goedkope warmte / duurzame bronnen met marginale kosten (geothermie, zonthermie)

Vergunningverlening HTO

Doel: Stroomlijnen proces rondom vergunningverlening HTO

Resultaat: Afwegingskader voor vergunningverlening HTO

- Huidige status: ‘Voorlopig Afwegingskader’ beschikbaar op de website
- Helpt aanvrager en bevoegd gezag

Wat is het Afwegingskader Vergunningverlening HTO?

Een Handleiding om te volgen bij vergunningverlening:

1. Eisen aan vergunningaanvraag voor initiatiefnemer
2. Toetsingscriteria voor vergunningverlener
3. Standaard voorschriften HTO voor vergunningverlener én initiatiefnemer

<https://www.warmingup.info/documenten/voorlopig-afwegingskader-vergunningverlening-hto-okt-2021.pdf>

Voorlopig afwegingskader voor vergunningverlening HTO

Juridisch afwegingskader ondergrondse warmteopslag

dr.ir. Martin Bloemendal (KWR)
drs. Peter Oerlemans (IF Technology)
dr. Gillian Schout (KWR)

29 oktober 2021

Hoe pak je het aan?

HTO Project: Fasering en Planning

HTO-project: Fasering en Planning

- Elk HTO-project is maatwerk
- Fasering en Planning op hoofdlijnen geeft overzicht en houvast
- Op basis van kennis en ervaringen uit de praktijk

Vier hoofdfaseringen:

- Haalbaarheid
- Ontwerp en Vergunning
- Realisatie & Integratie
- Exploitatie

Totale doorlooptijd:

- Circa 3-4 jaar

Haalbaarheid	Fase 1: Quickscan HTO Zijn er showstoppers aanwezig vanuit ondergrond en/of regelgeving?			Haalbaarheid	Jaar 1						
	Fase 2: Geologische en Juridische Haalbaarheid Wat is de ondergrondse potentie en vergunbaarheid voor HTO?										
	Fase 3: Financiële haalbaarheid systeemconcepten Welke systeemconcepten zijn mogelijk? Welke heeft de voorkeur?										
	Fase 4: Proefboring Wat zijn detail-eigenschappen en risico's in de ondergrond?										
	Fase 5: Update Haalbaarheid Wat is de definitieve haalbaarheid voor het HTO-systeem (geol., juridisch, financieel)? Wat is het voorkeursconcept, alle risico's en onzekerheden meegewogen?										
	Fase 6: Vastleggen Definitief Systeemconcept en Projectplan Projectplan: Onderbouwing visie HTO: Waarom? En met welk systeemconcept? Vastleggen definitieve uitgangspunten voor ontwerp en vergunning										
Ontwerp en Vergunning	Fase 7: Vergunning Waterwet Begeleiding vergunningstraject: Vooroverleg, aanvraag, ontvangst			Ontwerp en Vergunning	Jaar 2						
	Fase 8: Voorontwerp Ontwerpkeuzes algemeen, risico's en mitigerende maatregelen										
	Fase 9: Detailontwerp <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 33%;"><u>Bronnen</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Bovengrondse installatie</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Inpassing in warmtesysteem</u></td> </tr> <tr> <td> . Putontwerp . Risico's . Mitigatie en monitoring . PvE en/of Bestek . Prijzen inschatting . </td> <td> . Ontwerp installatie . Functionele omschrijving . Principeschema . Bestek . Monitoring en beheer . Prijzen inschatting </td> <td> . Rol HTO in systeem . Demarcaties . Optimalisatie . Afspraken leveren/afname </td> </tr> </table>					<u>Bronnen</u>	<u>Bovengrondse installatie</u>	<u>Inpassing in warmtesysteem</u>	. Putontwerp . Risico's . Mitigatie en monitoring . PvE en/of Bestek . Prijzen inschatting .	. Ontwerp installatie . Functionele omschrijving . Principeschema . Bestek . Monitoring en beheer . Prijzen inschatting	. Rol HTO in systeem . Demarcaties . Optimalisatie . Afspraken leveren/afname
<u>Bronnen</u>	<u>Bovengrondse installatie</u>	<u>Inpassing in warmtesysteem</u>									
. Putontwerp . Risico's . Mitigatie en monitoring . PvE en/of Bestek . Prijzen inschatting .	. Ontwerp installatie . Functionele omschrijving . Principeschema . Bestek . Monitoring en beheer . Prijzen inschatting	. Rol HTO in systeem . Demarcaties . Optimalisatie . Afspraken leveren/afname									
Realisatie en Inregelen	Fase 10: Realisatie HTO-systeem <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 33%;"><u>Bronnen</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Bovengrondse installatie</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Inpassing in warmtesysteem</u></td> </tr> <tr> <td> . Gunning . Vergunningen . Uitvoeringsbegeleiding . Bronkwaliteit testen . Oplevering bronnen </td> <td> . Aanbesteding . Uitvoeringsbegeleiding . Functies testen . Faciliteiten monitoring </td> <td> . Inkoppeling begeleiden </td> </tr> </table>			<u>Bronnen</u>	<u>Bovengrondse installatie</u>	<u>Inpassing in warmtesysteem</u>	. Gunning . Vergunningen . Uitvoeringsbegeleiding . Bronkwaliteit testen . Oplevering bronnen	. Aanbesteding . Uitvoeringsbegeleiding . Functies testen . Faciliteiten monitoring	. Inkoppeling begeleiden	Realisatie en Inregelen	Jaar 3
	<u>Bronnen</u>	<u>Bovengrondse installatie</u>	<u>Inpassing in warmtesysteem</u>								
	. Gunning . Vergunningen . Uitvoeringsbegeleiding . Bronkwaliteit testen . Oplevering bronnen	. Aanbesteding . Uitvoeringsbegeleiding . Functies testen . Faciliteiten monitoring	. Inkoppeling begeleiden								
Fase 11: Inregelen HTO-systeem <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 33%;"><u>Projectstrategie</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Techniek</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Monitoring</u></td> </tr> <tr> <td> . Exploitatie-strategie . RASCI afstemmen </td> <td> . RTO . Systeemkoppeling en tests </td> <td> . Meetplan en nulmetingen . Test meetapparatuur </td> </tr> </table>			<u>Projectstrategie</u>	<u>Techniek</u>	<u>Monitoring</u>	. Exploitatie-strategie . RASCI afstemmen	. RTO . Systeemkoppeling en tests	. Meetplan en nulmetingen . Test meetapparatuur			
<u>Projectstrategie</u>	<u>Techniek</u>	<u>Monitoring</u>									
. Exploitatie-strategie . RASCI afstemmen	. RTO . Systeemkoppeling en tests	. Meetplan en nulmetingen . Test meetapparatuur									
Fase 12: Exploitatie HTO-systeem <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 33%;"><u>Vergunningeisen</u></td> <td style="width: 33%;"><u>Monitoring, beheer, optimalisatie</u></td> <td style="width: 33%;"></td> </tr> <tr> <td> . Jaaropgaven en rapportages </td> <td> . Monitoring systeem en grondwater . Onderhoudsondersteuning, optimalisaties </td> <td></td> </tr> </table>			<u>Vergunningeisen</u>	<u>Monitoring, beheer, optimalisatie</u>		. Jaaropgaven en rapportages	. Monitoring systeem en grondwater . Onderhoudsondersteuning, optimalisaties				
<u>Vergunningeisen</u>	<u>Monitoring, beheer, optimalisatie</u>										
. Jaaropgaven en rapportages	. Monitoring systeem en grondwater . Onderhoudsondersteuning, optimalisaties										
Exploitatie				Exploitatie	Jaar 4						

HTO Project: Fasering

Haalbaarheid	Fase 1: Quickscan HTO Zijn er showstoppers aanwezig vanuit ondergrond en/of regelgeving?	Haalbaarheid	Jaar 1
	Fase 2: Geologische en Juridische Haalbaarheid Wat is de ondergrondse potentie en vergunbaarheid voor HTO?		
	Fase 3: Financiële haalbaarheid systeemconcepten Welke systeemconcepten zijn mogelijk? Welke heeft de voorkeur?		
	Fase 4: Proefboring Wat zijn detail-eigenschappen en risico's in de ondergrond?		
	Fase 5: Update Haalbaarheid Wat is de definitieve haalbaarheid voor het HTO-systeem (geol., juridisch, financieel)? Wat is het voorkeursconcept, alle risico's en onzekerheden meegewogen?		
	Fase 6: Vastleggen Definitief Systeemconcept en Projectplan Projectplan: Onderbouwing visie HTO: Waarom? En met welk systeemconcept? Vastleggen definitieve uitgangspunten voor ontwerp en vergunning		

Systemconcepten en business case

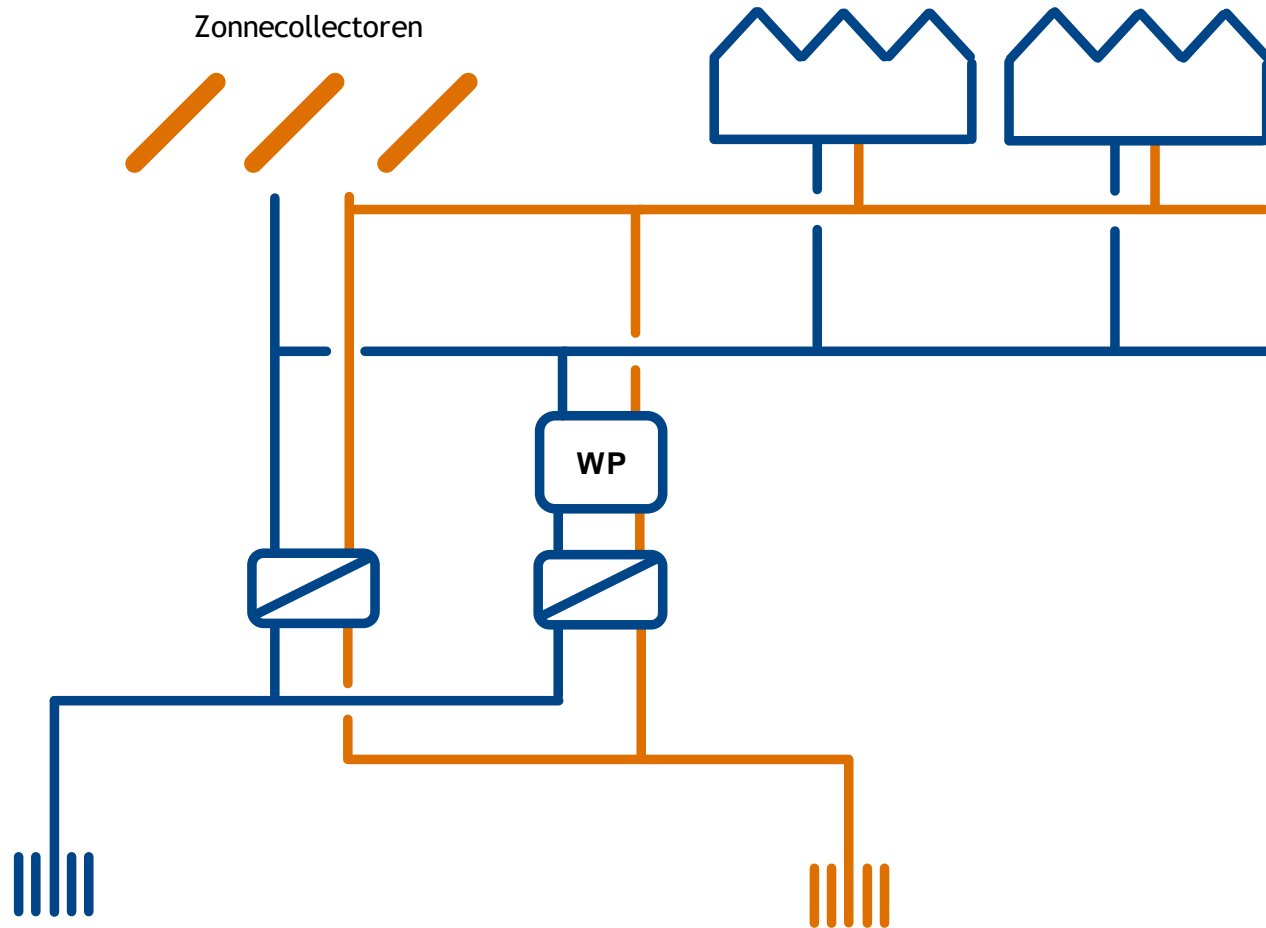
Tuindersdag HTO

Wat zijn jullie ideeën bij de nut en noodzaak van grootschalige warmte opslag?

Belangrijkste uitkomsten

- Flexibilisering van energiehuishouding
- Andere verdienmodellen
- Systeem en energieconcept en temperatuurniveaus bepalen succes

BuCa voorbeeld 1a

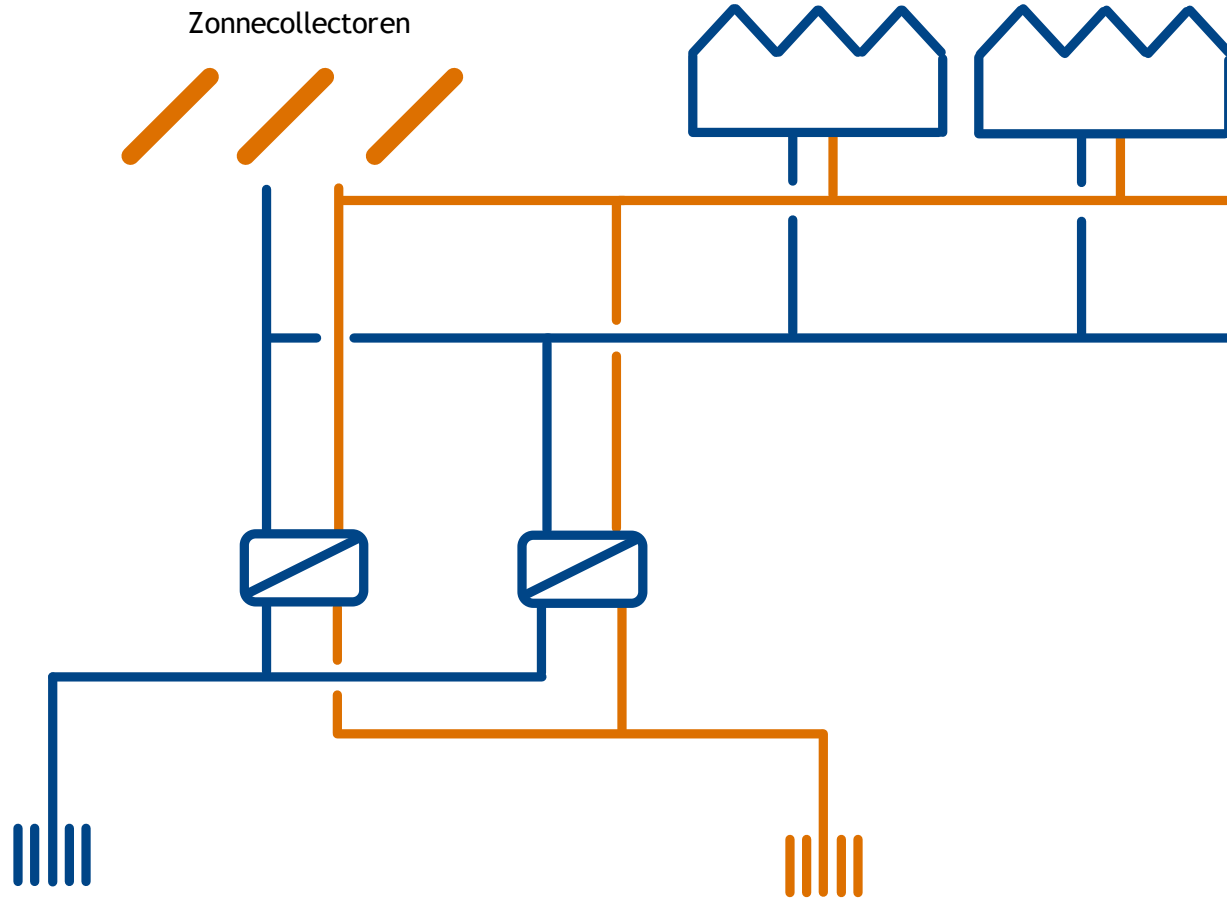
Situatie (AANNAMES)

- MTO van ca 45° C
- Tuinbouw
- Warmte laden via zonnepanelen
- Warmte leveren aan tuinbouw via WP
- 1 hete en 1 lauwe bron
- Opslagvolume 150.000 - 200.000 m³
- Opslagrendement 80-90%

Business Case

- CAPEX (MTO+WP+PT): 7,0 M€
- Kostprijs warmte: 11 - 12 €/GJ

BuCa voorbeeld 1b

Situatie (AANNAMES)

- HTO van ca 70°C
- Tuinbouw
- Warmte laden via zonnepanelen
- Warmte leveren aan tuinbouw
- 1 hete en 1 lauwe bron
- Opslagvolume 200.000 m³
- Opslagrendement 40 - 60%

Business Case

- CAPEX (HTO+PT): 9,0 M€
- Kostprijs warmte: 14 - 15 €/GJ

IF Technology **Creating energy**